

ДО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА МІСЦЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ВИБОРЧОЇ КОМІСІЇ В МЕХАНІЗМІ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

ON THE FORMATION AND PLACE OF THE CENTRAL ELECTION COMMISSION IN THE MECHANISM OF THE STATE IN UKRAINE

Діденко О.М., голова
Центральна виборча комісія

У статті розглядаються питання інституційного становлення і розвитку Центральної виборчої комісії (далі – ЦВК, Комісія) та її місця в конституційному механізмі державної влади в Україні. Зазначається, що принцип адміністрування виборів спеціальними органами, згідно з яким підготовкою і проведенням народного волевиявлення мають займатися виборчі комісії, вища в системі яких має бути постійно діючим органом, відповідно до міжнародних стандартів є одним із найважливіших основ демократії у країнах із «перехідним» політичним режимом. На основі аналізу нормативно-правових актів, які визначали утворення, склад та повноваження ЦВК у різні роки, виділено і розкрито зміст п'яти етапів становлення і функціонування Комісії у статусі постійно діючого вищого у системі виборчих комісій національного органу з адміністрування процесу виборів і референдумів в Україні: 1) 1989–1993 рр.; 2) 1993–1996 рр.; 3) 1996–2004 рр.; 4) 2004–2019 рр.; 5) 2020 р. – по теперішній час. Розкрито особливості правового статусу і сучасні завдання діяльності ЦВК згідно з Конституцією та чинним виборчим законодавством України. Запропоновано розглядати ЦВК як незалежний конституційний колегіальний орган держави, спеціально утворений для забезпечення в організаційному плані практичного здійснення механізму прямої демократії в порядку визначених Конституцією і відповідними законами України процедур волевиявлення на виборах і референдумах громадян, які мають право голосу. Підсумовано, що Комісія є органом публічного адміністрування виборів і референдумів, очолює систему виборчих комісій та комісій із референдуму, контролює та консультативно-методично забезпечує діяльність названих комісій, вправі здійснювати свої повноваження лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Запропоновано зазначити статус ЦВК як конституційного незалежного органу державної влади безпосередньої в законі про Комісію.

Ключові слова: Центральна виборча комісія, вибори, референдуми, адміністрування, Конституція, демократія, правовий статус, механізм держави, принцип поділу влади.

The article considers the issues of institutional formation and development of the Central Election Commission (hereinafter – the CEC, the Commission) and its place in the constitutional mechanism of state power in Ukraine. It is noted, that the principle of administration of elections by special bodies, according to which the preparation and conduct of elections should be carried out by election commissions, the highest in which should be a permanent body, according to international standards, it is one of the most important foundations of democracy in countries with a “transitional” political regime. The article reveals the content of the five stages of formation and functioning of the Commission in the status of a permanent higher in the system of election commissions of the national body for the administration of the election and referendum process in Ukraine: 1) 1989–1993; 2) 1993–1996; 3) 1996–2004; 4) 2004–2019; 5) 2020 – to the present time. The peculiarities of the legal status and modern tasks of the CEC activity in accordance with the Constitution and the current election legislation of Ukraine are revealed. It is proposed to consider the CEC as an independent constitutional collegial body of the state, specially formed to ensure in the organizational plan the practical implementation of the mechanism of direct democracy in accordance with the Constitution and relevant laws of Ukraine procedures for voting and referendums. It is concluded that the Commission is a body of public administration of elections and referendums, heads the system of election commissions and referendum commissions, controls and advisory and methodological support of these commissions, has the right to exercise its powers only on the basis, within the powers and in the manner prescribed by the Constitution and laws of Ukraine. It is proposed to mention the status of the CEC as a constitutionally independent body of state power directly in the law on the Commission.

Key words: Central Election Commission, elections, referendums, administration, Constitution, democracy, legal status, state mechanism, principle of separation of powers.

Постановка проблеми. Україна є демократичною державою, яка поважає та прагне дотримуватися загально-визначених міжнародно-правових стандартів. За цими стандартами проведенням вільних і чесних виборів, забезпеченням реалізації виборчих прав громадян має займатися незалежна виборча адміністрація. Так, у пункті 3 розділу II «Умови реалізації принципів» Керівних принципів виборів, які ухвалені на 51-й пленарній сесії (Венеція, 5–6 липня 2002 року) (далі – Керівні принципи виборів), Венеційська комісія визначила, що відповідальність за застосування норм виборчого права має нести безсторонній орган (підпункт “a”); там, де немає багатопартійної традиції незалежності адміністративної від політичної влади, на всіх рівнях – від національного до рівня виборчої дільниці – належить створювати незалежні, безсторонні виборчі комісії (підпункт “b”); Центральна виборча комісія (далі – ЦВК, Комісія) має бути постійно діючим органом (підпункт “c”) [1].

Очолюючи за законодавством України систему виборчих комісій, ЦВК відіграє у наш час провідну роль у забезпеченні реалізації конституційного принципу народного суверенітету, підготовці і організації проведення виборів та референдумів, встановленні результатів народного волевиявлення. Положення про існування в Україні ЦВК з’явилися в Конституції ще під час її прийняття у 1996 році.

На реалізацію конституційних приписів Верховна Рада України невинно удосконалює і розвиває виборче законодавство. Разом із тим проблематика етапів становлення і розвитку, а також статусу і місця ЦВК у механізмі держави і дотепер не отримала належної розробки у вітчизняній науці конституційного права.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженням різних аспектів діяльності виборчих комісій в Україні займалися такі українські вчені та юристи-практики, як М. Баймуратов, Н. Богашева, О. Богашов, М. Бучин, Ю. Ключковський, Д. Ковриженко, О. Марцеляк, О. Олькіна, В. Плукар, М. Рябець, В. Шаповал та деякі інші. Але невисвітленими та дискусійними до теперішнього часу залишаються питання інституціоналізації, статусу і місця виборчих комісій у механізмі держави, насамперед ЦВК, особливо з урахуванням нещодавньої кодифікації та суттєвого оновлення змісту національного виборчого законодавства.

Метою статті виступає доктринальне опрацювання питань інституційного становлення і розвитку ЦВК, статусу та місця Комісії в механізмі сучасної української держави.

Виклад основного матеріалу. Принцип адміністрування виборів спеціальними органами, згідно з яким підготовкою і проведенням народного волевиявлення мають займатися виборчі комісії, є одним із найважливіших основ демократії у країнах із «перехідним» політичним

режимом. Виключно незалежна виборча адміністрація, як небезпідставно зазначає М. Бучин, може об'єктивно організувати і провести вибори, забезпечити реалізацію принципу народного суверенітету [2, с. 1]. Лише в державах зі сталою демократією, як вказано в пункті 69 Пояснювальної доповіді до Керівних принципів виборів, ухвалені Венеціанською комісією на 52-му пленарному засіданні (Венеція, 18–19 жовтня 2002 року), де адміністративні органи традиційно незалежні від політичної влади, державна служба може застосовувати виборче законодавство, не піддаючись політичному тиску [3].

У процесі аналізу нормативно-правових актів, які визначали утворення, склад та повноваження ЦВК у різні роки, видається можливим виділити п'ять етапів інституціоналізації Комісії у статусі постійно діючого вищого у системі виборчих комісій органу з адміністрування процесу виборів і референдумів в Україні: 1) 1989–1993 рр.; 2) 1993–1996 рр.; 3) 1996–2004 рр. [4]; 4) 2004–2019 рр.; 5) 2020 р. – по теперішній час. Розглянемо ці етапи.

1. У 1989–1993 рр. питання системи виборчих комісій, порядку їх формування та повноважень були врегульовані в Законі УРСР «Про вибори народних депутатів Української РСР» від 27 жовтня 1989 р. № 8304-XI (далі – Закон № 8304-XI) [5]. Ст. 21 цього Закону визначала ЦВК тимчасовим органом, який функціонував під час підготовки і проведення виборів (референдумів), встановлення їх результатів. Так, передбачалося, що ЦВК утворюється за чотири місяці до виборів Верховною Радою у складі голови, двох заступників голови, секретаря і 31 члена комісії. Подання Верховній Раді щодо кандидатів на посади членів ЦВК вносили обласні, Київська і Севастопольська міські ради народних депутатів, їх виконавчі комітети з урахуванням пропозицій трудових колективів або їх рад, органів громадських організацій, колективів професійно-технічних, середніх спеціальних і вищих навчальних закладів, зборів виборців за місцем проживання і військовослужбовців по військових частинах, а також республіканські органи громадських організацій.

Втім Закон № 8304-XI не визначав процедур та механізмів врахування кандидатур до складу ЦВК, які вносилися обласними, Київською і Севастопольською міськими радами народних депутатів або їх виконавчими комітетами, та не установлював квот представництва від кожного суб'єкта висунення кандидатур [6, с. 25]. Цей Закон також не визначав порядку розгляду скарг на рішення та дії нижчестоящих виборчих комісій та самої ЦВК. Рішення Комісії були остаточними і не підлягали оскарженню до суду.

2. Другий етап (1993–1996 рр.) позначився значним прогресом у справі інституціоналізації ЦВК як постійно діючого в механізмі держави органу із забезпечення організації та проведення виборів і референдумів. Цей етап розпочався з набрання чинності Законом України «Про вибори народних депутатів України» від 18 листопада 1993 року № 3623-XII (далі – Закон № 3623-XII) [7]. Нормами цього Закону Комісія була визначена найвищим (щодо окружних і дільничних виборчих комісій) органом з організації і проведення виборів. Було передбачено, що ЦВК утворюється, як правило, одночасно з призначенням виборів, але не пізніше як за 120 днів до дня їх проведення (ст. 13, ч. 1 ст. 14). Однак у Законі № 3623-XII вже було закріплено, що Голова, заступники голови і секретар ЦВК виконують свої повноваження на постійній основі.

Зазначений Закон (у ст. 14) запровадив новий порядок формування складу Комісії. Зокрема, було передбачено затвердження кандидатур голови, двох заступників голови, секретаря і 11 членів ЦВК Верховною Радою України за поданням Голови Верховної Ради України. Новелою правового регулювання виступало також установлення вимог щодо необхідності наявності в Голови, заступників голови, секретаря та не менше третини складу ЦВК вищої юридичної освіти. Строк повноважень Комісії в цей період становив чотири роки (ч.ч. 2–4 ст. 14) [4].

3. Третій етап (1996–2004 рр.). На ньому відбулося остаточне становлення ЦВК як постійно діючого конституційного органу державної влади. Етап розпочався з прийняття побудованої на засадах ліберальної демократичної доктрини Конституції України, у ст. 85 якої було передбачено призначення на посади та припинення повноважень членів ЦВК Верховною Радою України за поданням Президента України.

Передбачивши в тексті Конституції України норму щодо порядку формування складу ЦВК, конституцієдавець у такий спосіб установив вищі юридичні гарантії сталості інституційного існування Комісії, неможливість зміни її назви або ліквідації без внесення відповідних змін до Основного Закону України.

Визначення у ст. 85 Конституції існування в механізмі державної влади України ЦВК об'єктивно зумовлювало, виходячи з вимог ч. 2 ст. 19 Основного Закону України, необхідність прийняття спеціального закону України, який би визначив детально кількісний склад, повноваження, принципи, форми та інші питання діяльності Комісії. На реалізацію приписів Конституції України 17 грудня 1997 р. був прийнятий перший Закон України «Про Центральну виборчу комісію» № 733/97-ВР (далі – Закон № 733/97-ВР) [8], який заклав фундамент для чинного Закону України «Про Центральну виборчу комісію» від 30 червня 2004 р. № 1932-IV (далі – Закон № 1932-IV) [9].

З набранням чинності Законом № 733/97-ВР Комісія остаточно стала постійно діючою колегіальною спеціалізованою (виборчою) державною інституцією. Такий її статус за Законом № 733/97-ВР, як цілком слушно підкреслює М. Бучин, значно посилив позиції ЦВК, зробив Комісію самостійним та впливовим органом, який отримав змогу ефективно адмініструвати вибори [2, с. 2].

Закон № 733/97-ВР передбачав функціонування Комісії у складі 15 членів, а також встановив, що тепер вже всі члени Комісії мали працювати на постійній основі (із звільненням від виконання виробничих або службових обов'язків за попереднім місцем роботи). Строк повноважень членів Комісії збільшувався до шести років (ч.ч. 7, 8 ст. 6 цього Закону).

4. Четвертий етап (2004–2019 рр.). Його початок пов'язується з прийняттям 30 червня 2004 р. в процесі розпочатої на той час конституційної реформи нового Закону України «Про Центральну виборчу комісію» № 1932-IV, який зі змінами є чинним дотепер. Закон № 1932-IV оновив правове підґрунтя для діяльності та ще більш зміцнив інституційну спроможність ЦВК. У пояснювальній записці до законопроекту (реєстр № 5235 від 09.03.2004 р.) [10] метою прийняття нової редакції закону про Комісію вказувалася доцільність розширення обсягу повноважень й оновлення правового статусу ЦВК та її членів, зміцнення принципів і засад організації діяльності для посилення ролі ЦВК у всіх виборчих та референдумних процесах в Україні.

У первісній редакції Закон № 1932-IV, як і Закон № 733/97-ВР, передбачав функціонування Комісії у складі 15 членів. Відповідно до Закону від 18 вересня 2018 р. № 2550-VIII, що був прийнятий на виконання рекомендації, наведеної в пункті 6.9 резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи 2203 (2018) щодо необхідності забезпечення збалансованого пропорційного представництва у ЦВК усіх парламентських політичних фракцій, були внесені зміни, якими збільшено склад Комісії до 17 членів [11].

5. Сучасний (п'ятий етап) інституційного розвитку ЦВК розпочався з набранням чинності 1 січня 2020 року Виборчим кодексом України від 19 грудня 2019 р. № 396-IX (далі – ВК України) [12], який містив розділ V «Виборчі комісії». У цьому розділі ВК України містяться норми, які визначають завдання діяльності, систему, правовий статус, порядок утворення, ліквідації та організації

роботи виборчих комісій, вимоги до членів цих комісій, їхні права і обов'язки тощо.

Особливо варто зауважити, що ВК України в ч. 1 ст. 32 закріпив статус виборчих комісій як незалежних органів адміністрування виборчих процесів. У ч. 2 ст. 33 цього Кодексу передбачено, що ЦВК очолює систему виборчих комісій, які забезпечують організацію підготовки та проведення загальнодержавних виборів, і є комісією вищого рівня щодо всіх окружних, дільничних виборчих комісій та всіх виборчих комісій з усіх місцевих виборів. На Комісію також покладено здійснення повноважень окружної виборчої комісії в закордонному окрузі в процесі проведення загальнодержавних виборів.

Підпункт 2 пункту 2 Розділу XXXXII «Прикінцеві та перехідні положення» ВК України передбачив також внесення змін, спрямованих на посилення гарантій незалежності Комісії та її членів, зокрема, до ч. 7 ст. 3 Закону № 1932-IV. Крім того, у ч. 2 ст. 6 Закону № 1932-IV було встановлено, що в разі внесення до Верховної Ради України подання про призначення членів Комісії Президент України має враховувати пропозиції депутатських фракцій і груп, утворених у поточному скликанні Верховної Ради України, а також моральні якості осіб, які пропонуються до складу Комісії, наявність у них професійного, наукового або громадського досвіду у сфері організації та проведення виборів чи референдумів, виборчого права.

У подальшому комплексні зміни до Закону № 1932-IV, що передбачили вдосконалення правових засад діяльності і повноважень ЦВК та її членів з урахуванням міжнародних стандартів функціонування виборчої адміністрації, були внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення виборчого законодавства» від 16 липня 2020 р. № 805-IX (далі – Закон № 805-IX) [13].

Новелою стало зарахування до загальних повноважень ЦВК у ст. 17 Закону № 1932-IV прийняття рішень про впровадження інноваційних технологій, технічних та програмних засобів під час проведення виборів та референдумів у порядку, визначеному законом (підпункт 12²); а також про проведення експериментів та пілотних проектів під час організації підготовки і проведення виборів та референдумів, зокрема підрахунку голосів та встановлення підсумків голосування на виборчих дільницях, з використанням інноваційних технологій, технічних і програмних засобів у порядку, визначеному законом (підпункт 12³). Крім того, було узгоджено з оновленими приписами законодавства про державну службу норми Закону № 1932-IV, які стосуються повноважень Голови, членів та функціонування Секретаріату Комісії (зміни до ст.ст. 26, 29, 33).

Змінами, внесеними Законом № 805-IX, викладено в новій (розширеній) редакції приписи ст. 35 Закону № 1932-IV щодо можливості утворення Комісією для вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням виконання своїх повноважень (за наявності відповідного фінансування у державному бюджеті), регіональних та територіальних представництв як юридичних осіб публічного права або структурних підрозділів Секретаріату Комісії, а також ст. 35¹ цього Закону стосовно утворення для забезпечення виконання Комісією повноважень щодо підвищення правової культури, організації навчання членів виборчих комісій, інших учасників виборчого процесу та процесу референдуму Центру підготовки учасників виборчих процесів як юридичної особи публічного права.

Зауважимо, що чинна редакція ст. 1 Закону № 1932-IV встановлює статус ЦВК як постійно діючого колегіального державного органу, який діє на підставі Конституції України, цього та інших законів України і наділений повноваженнями щодо організації підготовки і проведення виборів Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, всеукраїнського і міс-

цевих референдумів у порядку та в межах, встановлених цим та іншими законами України. Також визначено, що Комісія очолює систему виборчих комісій та комісій із референдуму, які утворюються для організації підготовки і проведення виборів Президента України, народних депутатів України, всеукраїнського референдуму, а також здійснює контроль за діяльністю та консультативно-методичне забезпечення виборчих комісій, які утворюються для організації підготовки та проведення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, та комісій із місцевих референдумів.

Однак зауважимо, що чинне законодавче регулювання правового статусу ЦВК як у Законі № 1932-IV, так і у ВК України, не визначає місця Комісії в механізмі державної влади України. Це питання є надзвичайно дискусійним у вітчизняній юридичній науці. Водночас ч. 1 ст. 6 Конституції України передбачає здійснення державної влади в Україні на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Так, Н. Богашева та Ю. Ключковський, виходячи з обсягу компетенції виборчих комісій (від Центральної до дільничної), беручи до уваги їх повноваження забезпечувати «підготовку та проведення виборів» і «додержання й однакове застосування законодавства про вибори» не лише суб'єктами виборчого процесу, але й іншими органами виконавчої влади, підприємствами, закладами, установами, організаціями, засобами масової інформації, тобто широким колом суб'єктів права, зараховують виборчі комісії, насамперед ЦВК, до галузі виконавчої влади. Однак ці відомі автори все ж зауважують, що «виборчі комісії є не цілком типовими органами виконавчої влади з огляду на тимчасовий характер більшості з них, спосіб їх формування та характер стосунків з іншими органами виконавчої влади» [14, с. 118].

Але наведений вище підхід, зауважує О. Олькіна, суперечить чинному конституційному законодавству України, оскільки, відповідно до ч. 1 ст. 113 Конституції України, «Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади», а уся система органів виконавчої влади підпорядковується уряду. Вчена вважає, що перераховане Н. Богашевою та Ю. Ключковським як аргументи – організаційно-розпорядчі, контрольні та регуляторні повноваження виборчих комісій – належить представникам усіх гілок влади. Адже саме ці характеристики відрізняють органи державної влади від інших суб'єктів конституційних правовідносин. Але, аналізуючи зміст положень Конституції України та чинного виборчого законодавства щодо статусу виборчих комісій, О. Олькіна спочатку робить правильний висновок, що вони, зокрема і ЦВК, не входять до жодної з гілок (галузей) влади, як і Президент України, але далі обстоює позицію К.О. Осадчука, що виборчі комісії формують окрему гілку (галузь) державної влади – виборчу владу [15].

Як інститут виборчої влади, який у такому статусі пропонує закріпити в Конституції України, розглядає ЦВК також В.В. Тароєва [16, с. 33].

Зазначимо, що у наш час відсутні достатні конституційно-правові підстави для визнання існування в Україні електоральної (виборчої) гілки влади, адже цієї гілки державної влади Основний Закон України не встановлює. Тому більш правильно говорити про те, що виборчі комісії, у тому числі ЦВК, не належать до жодної з гілок державної влади, а займають у структурі публічної влади самостійне (окреме) місце.

Рациональним виглядає погляд Ю.І. Цвіркуна, який пропонує розуміти ЦВК та інші виборчі комісії такими, які не належать до жодної з гілок влади, колегіальними особливими суб'єктами публічної адміністрації (які адмініструють процеси виборів і референдумів) [17, с. 91, 462].

З тим, щоб доктринально вирішити питання місця ЦВК у механізмі держави, звернемося до аналізу юридичних позицій, висловлених у процесі тлумачення конституцій-

них положень щодо засад побудови публічно-владного механізму органом конституційної юстиції. Так, в абзаці першому підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 13 червня 2019 р. № 5-рп/2019 Конституційний Суд України встановив, що Конституція України передбачає структуровану, багаторівневу, ієрархічну систему органів державної влади, які наділені відповідною компетенцією, мають свій предмет відання та владні повноваження. Здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову передбачає, що кожен орган державної влади має належати до однієї з гілок влади (законодавчої, виконавчої чи судової) або мати особливий статус, окремо визначений Основним Законом України [18].

В абз. 9 і 10 п. 3 мотивувальної частини Рішення від 1 липня 1998 р. № 9-рп/98 Конституційний Суд України висловив також позицію, що положення п. 24 ч. 1 ст. 85 та п. 14 ч. 1 ст. 106 Конституції України, в яких визначено порядок призначення на посади та звільнення з посад Президентом України за згодою Верховної Ради України Голови Антимонопольного комітету України, Голови Фонду державного майна України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України, свідчать про надання Конституцією України цим державним органам спеціального статусу через особливості призначення [19].

З аналізу наведених юридичних позицій Конституційного Суду України можна зробити висновок, що, встановивши

у п. 21 ст. 85 Конституції України порядок призначення на посади та звільнення з посад членів ЦВК Верховною Радою України за поданням Президента України, конституцієдавець надав тим самим ЦВК особливого, окремо визначеного Основним Законом України статусу. Це виключає допустимість визнання Комісії належною до системи органів виконавчої влади, як і інших гілок державної влади.

Висновки. Отже, ЦВК варто визначити незалежним конституційним колегіальним органом держави, спеціально утвореним для забезпечення в організаційному плані практичного здійснення механізму прямої демократії у порядку визначених Конституцією і відповідними законами України процедур волевиявлення на виборах і референдумах громадян, які мають право голосу.

Комісія є органом публічного адміністрування виборів і референдумів зі спеціальним конституційно-правовим статусом, очолює систему виборчих комісій та комісій із референдуму, контролює та консультативно-методично забезпечує діяльність названих комісій, вправі здійснювати свої повноваження лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України, Законом № 1932-IV, ВК України та іншими законами України.

З огляду на наведене доречним розглядається доповнення ч. 1 ст. 1 Закону № 1932-IV безпосередньо положенням про статус ЦВК як конституційного незалежного органу державної влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Керівні принципи виборів, ухвалені Венеціанською комісією на 51-й пленарній сесії, Венеція, 5–6 липня 2002 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2002_023_rev_2002_10_30.pdf.
2. Бучин М. Правовий статус виборчих комісій. *Humanitarian Vision*. 2016. Volume 2, number 2.
3. Пояснювальна доповідь до Керівних принципів виборів, ухвалена Венеціанською комісією на 52-му пленарному засіданні, Венеція, 18–19 жовтня 2002 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2002_023_rev_2002_10_30.pdf.
4. Ковриженко Д. Роль ЦВК у формуванні громадянської та правової свідомості громадян в контексті прозорості, підзвітності та доступності. URL: <https://parlament.org.ua/2004/12/20/rol-tsvk-u-formuvanni-gromadyanskoyi-t/>
5. Про вибори народних депутатів Української РСР : Закон УРСР від 27.10.1989 р. № 8304-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8304-11#Text>.
6. Швець Ю.В. Склад і порядок формування Центральної виборчої комісії. *Право і безпека*. 2011. № 4 (41). С. 25.
7. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 18.11.1993 р. № 3623-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3623-12#Text>.
8. Про Центральну виборчу комісію : Закон України від 17.12.1997 р. № 733/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
9. Про Центральну виборчу комісію : Закон України від 30.06.2004 р. № 1932-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15#Text>.
10. Проект Закону «Про внесення змін та доповнень до Закону України «Про Центральну виборчу комісію» (реєстр № 5235 від 09.03.2004)». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5235&skl=5.
11. Закон України «Про внесення зміни до статті 6 Закону України «Про Центральну виборчу комісію» від 18.09.2018 № 2550-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2550-19#n5>.
12. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#n4134>.
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення виборчого законодавства : Закон України від 16.07.2020 р. № 805-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/805-20#Text>.
14. Богашева Н., Ключковський Ю. Виборчі комісії в системі поділу влади. *Науковий вісник Чернівецького університету*: збірник наук. праць. Вип. 641: Правознавство. 2012. С. 118.
15. Олькіна О. Конституційно-правова природа виборчих комісій за стандартами європейської моделі конституціоналізму. URL: <https://www.constjournal.com/pub/1-2019/konstytutsiino-pravova-priroda-vyborchykh-komisii-standartamy-yevropeiskoi-modeli/>
16. Тароева В.В. Центральна виборча комісія як інститут виборчої влади в Україні. *Правова держава*. 2020. № 37. С. 33.
17. Цвіркун Ю.І. Розгляд та вирішення в адміністративному судочинстві справ щодо оскарження рішень, дій та бездіяльності колегіальних суб'єктів публічної адміністрації : дис. ... д.ю.н. Запоріжжя, 2020. 545 с.
18. Рішення Конституційного Суду України від 13.06.2019 р. № 5-пн/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-19#Text>.
19. Рішення Конституційного Суду України від 1.07.1998 р. № 9-пн/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-98#Text>.